

TSIVIIL-MILITAARSUHETE TEOORIAST

Merle Maigre

Kus asub tasakaal tsiviil- ja militaarpoole vahelisel vastastikuse kontrolli ning tegevusvabaduse skaalal? Sellele küsimusele on viimase poole sajandi jooksul ikka ja jälle vastust otsitud. Arutletakse, kui ranged peaksid ühelt poolt olema sõjaväele pandud piirangud, et sõjaväelased teeksid täpselt seda, mida on poliitikutsiiviilametnikud ette määranud, ületamata seejuures neile antud volitusi. Teiselt poolt vaieldakse, kui suur peaks olema sõjaväe tegevusvabadus, et tagada nende professionaalsus nõudlike riigikaitse ülesannetega toimetulekuks.

Küsimusele “Milles seisneb tsiviiljuhtimise olulisus?” vastas Lennart Meri oma kõnes Riigikogule nii: “Kaitsevägi on eriline organisatsioon, kelle kätte oleme andnud võimsa relvastuse ja kelle liikmetele oleme õpetanud, kuidas vajaduse korral võtta teiste inimeste elu. Seetõttu seab Euroopa tava relvajõududele ka palju täpsemad nõudmised allumises tsiviilvõimule, rahva valitud võimule, palju täpsemad kui ühelegi teisele institutsioonile” (2000).

Millise loogika järgi on tsiviiljuhtimise ajalooliselt kujunenud ja milline on selle teema tähtsus Eesti kontekstis? Esitame selles artiklis tsiviil-militaarsuhete teooria arengu põhietapid ning püüame hinnata, milline akadeemiline seletus pakub Eesti riigikaitse demokraatliku juhtimise analüüsiks parimat raamistikku.

PÕHIMÕISTEID

“Tsiviil-militaarsuhted” on antud uurimisvälja kõige laiem mõiste, hõlmates kõikvõimalikke tsiviilühiskonna ja tema relvastatud

osa — sõjaväe — sidemeid. Termin “tsiviil-” tähistab tsiviil-militaarsuhtes ühiskonna tsiviilvõimu esindust, sõltumata sellest, kuidas see võim riigiti kehtib. Termin “militaar-” tähistab sõjaväelist institutsiooni, kellele on antud riigistruktuuris kindel funktsioon — riigi kaitsmine.

“Tsiviilkontroll” on riigikaitse juhtimisreegleid kirjeldav üldmõiste. Sõna-sõnalt tähendab see maksimaalset tsiviilisikute võimu sõjaväelaste üle. Inglise keeles on tema vastena kasutusel termin *civilian control* või *democratic control*. Sõnal *control* on inglise keeles märksa laiem tähendus kui eesti keeles. See seostub enamasti juhtimisega, mis ühe osisena sisaldab ka järelevalve- ja kontrollifunktsiooni. Hoolimata keelekasutuses juurdunud harjumustest oleks seepärast eesti keeles korrektsem kasutada termini “tsiviilkontroll” asemel väljendit “tsiviiljuhtimine” või “riigikaitse demokraatlik juhtimine” (Almann 2003: 8).

“Tsiviiljuhtimine” tähendab eeskätt tõhusat järelevalvet kaitseväge ja kaitseväge juhataja tegevuse seaduslikkuse ja otstarbekuse üle ning tsiviilvõimude õigust ja kohustust sekkuda, kui ilmneb, et sõjaväe tegevus on vastuolus kõrgemalseisva õigusega või ebaotstarbekas (Õiguskantsleri... 2006). Laiemalt peab vastavate normide ja standarditega olema tagatud riigikaitse demokraatlik juhtimine ning õiguspärane toimimine. Kindlasti ei ole mõistlik käsitada tsiviiljuhtimise teostajana vaid kitsalt kaitseministrit või kaitseministeeriumi — tsiviiljuhtimist saavad teostada ja vajaduse korral peavadki teostama ka parlament, valitsus, õiguskantsler, riigikontroll, õiguskaitseorganid ja avalikkus.

“Riigikaitse demokraatliku juhtimise” all peetakse silmas mudelit, kus riigikaitset juhivad demokraatlikult valitud tsiviilisikud. Täpsemalt määratledes on riigikaitse demokraatliku juhtimise eelduseks, et riigi õiguskord fikseerib vähemalt ühe demokraatlikult valitud täidesaatva riigivõimu esindaja, kellel on õigus tühistada või peatada ükskõik kui kõrge sõjaväelase ükskõik milline õigusakt või toiming (Almann 2003: 34). Eestis on selliseks isikuks 2002. aastal Riigikogu poolt vastu võetud rahuaja riigikaitse seadusega määratud kaitseminister.

Akadeemilises maailmas puudub universaalne mõõdupuu, mille abil saaks riigikaitse demokraatliku juhtimise kvaliteeti ammendavalt mõõta. Hoolimata sellest on Genfis asuv uurimiskes-

kus Relvajõudude Demokraatlik Juhtimine (*Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces* — DCAF) välja toonud kriteeriumi, mis iseloomustab riigikaitse demokraatlikku juhtimist. See koosneb kaheksast punktist: 1) tsiiviilvõimude kontroll sõjaväe operatsioonide, koosseisu, eelarve ja hankepoliitika üle ning tsiiviiljuhtkonna õigus anda oma heakskiit riigi sõjalistele kavadele; 2) demokraatlikult valitud parlamendi, kohtuorganite, kodanikuühiskonna ja sõltumatu meedia võimalus ja suutlikkus sõjaväe tegevusest ülevaadet saada; 3) tsiiviilvõimude sõjandusalaalne ekspertii, mis on piisav, et tsiiviiljuhtimist teostada, säilitades austuse sõjaväe erialase asjatundlikkuse vastu; 4) sõjavägi ei sekku ega mõjuta riigi sisepoliitikat ei institutsioonina ega isikute tasemel; 5) sõjavägi on ideoloogiliselt neutraalne; 6) sõjavägi ei mõjuta olulisel moel riigi majandust; 7) käsuliin toimib tõhusalt; 8) sõjaväelastel säilib võimalus oma õigusi kaitsta (DCAF... 2008).

KLASSIKALISED KÄSITLUSED

Tsiiviil-militaarsuhteid kui akadeemilist teemavaldkonda hakati teadlikumalt arendama 1950.–1960. aastail. See kujunes esimese paarikümne aasta jooksul tugevalt Ameerika aktsendiga akadeemiliseks distsipliiniks. Uuriti peamiselt sõjaväe, ühiskonna eliidi ja tavakodanike vahelist dünaamikat, keskendudes kõrgemate sõjaväelaste ja poliitikute osale USA välis- ja kaitsepoliitika kujundamisel. Tsiiviil-militaarsuhete uurimine on algselt peale olnud valdkondadevaheline, millesse on oma panuse andnud politoloogid, sotsioloogid, psühholoogid, antropoloogid ja majandusteadlased.

Samuel Huntington

Viimase viiekümne aasta jooksul on Lääne tsiiviil-militaarvältlusi vorminud peamiselt Samuel Huntingtoni teooria. Huntingtoni raamat *The Soldier and the State* (1957) on saanud üheks põhikäsitluseks demokraatlikust kontrollist sõjaväe üle. Selle käsiraamatu järgi õpetatakse Ameerika sõjaakadeemias ohvitseri, ja kuna USA on üleilmne jõud, siis on Huntington vorminud arusaamisi tsiiviil-militaarsuhetest paljudes teisteski lääneriikides.

Huntingtoni väitel on olemas sõjamehe vaimuilm, mida iseloomustab konservatiivne realism kui usk, et riigi jaoks on tähtsaim tugev kaitsevõime ja tõhus sõjavägi. Tõelise tsiiviiljuhtimiseni jõutakse sõjaväelaste tõekspidamisi tugevdades ja mitte neid tsiiviilmaailma väärtustele allutades. Huntingtoni järgi on ideaalse tsiiviiljuhtimise ehk tsiiviilpoole “objektiivse kontrolli” eesmärgiks võimalikult kõrge sõjaline professionaalsus, mis saavutatakse sõjalise ja tsiiviiltegevuse selge piiritlemisega. Ametnikud tegelevad poliitiliste ja sõjaväelased sõjaliste plaanidega. Poliitikud sõnastavad riigikaitse strateegilised eesmärgid ega sekku taktikasse. Sõjalised juhid peavad sõjategevuses olema poliitikutest sõltumatud.

Huntingtoni teooria nõrkuseks peetakse liiga täpset tsiiviil- ja militaarpoole ülesannete piiritlemist (Burk 2002: 20–22). 1957. aasta bipolaarses maailmas oli seesugune lähenemine igati õigustatud. Külma sõja aegse selguse ja sümmeetriaga võrreldes on tänapäeva rahvusvahelised konfliktid muutunud aga keerulisemaks ja asümmeetriliseks. Piir sõjaliste- ja tsiiviilkoostuste vahel on hõgustunud. Lisaks rahvusväeosadele tegutsevad operatsioonialal enamasti rahvusvahelised üksused (näiteks NATO, EL või ÜRO), palgasõdurid, turvamehed, valitsusvälised abiorganisatsioonid, ajakirjanikud, erafirmad ning vaatlejad. Seetõttu on keeruline tõmmata joont puhtalt sõjaliste- ja tsiiviilülesannete vahele, nagu Huntington seda tegi.

Morris Janowitz

Morris Janowitzi *Professional Soldier* (1960) pakub Huntingtonile kõige väärilisemat alternatiivi. Nagu Huntingtonil, nii on ka Janowitzil suur hulk akadeemilisi jäungreid ja järgijaid tsiiviil-militaarvaldkonna uurijate hulgas. Huntingtoni ja Janowitzi (koolkondade) väitlus keerleb selle ümber, kas tõhusam tsiiviilkontroll sõjaväe üle saavutatakse tsiiviil- ja sõjalise poole otsuselangetamisprotsesside omavahelise range eristamise või täieliku lõimimise kaudu. Huntingtoni arvates on sõjavägi unikaalne ja tsiiviilmaailmast eraldi seisev ning peaks selliseks ka jääma. Janowitzi meelest moodustab ohvitserkond ja ühiskond ühe terviku ja neid ei tohiks lõhestada (Schiff 1995). Janowitz arvas, et “on väga ohtlik, kui sõjaväge hakatakse vaatlama kui eraldiseisvat ja ühis-

konnast lahusolevat institutsiooni või kui kutseline sõjaväelane hakkab nägema enda võõrdumist ühiskonnast” (Janowitz 1960: 270). Sõjavägi peaks arenema ühes rütmis koos ülejäänud ühiskonnaga ja järgima poliitilisi muudatusi. Poliitilised ja sõjalised juhid täiendavad üksteist. Tsiiviiljuhtimine saavutatakse ressurside ja tähelepanu eest võitlemisega.

Janowitz ei tunnista kindlat ülesannete jaotust tsiiviil- ja militaarpoole vahel. Pakkudes empiirilist ülevaadet Ameerika sõjaväest 20. sajandil, analüüsib Janowitz sõdurite ühiskondlikku tausta, päritolu, motivatsiooni, elustiili, staatust jne. Janowitz väidab, et muutused, mis tulenesid liitlasriikide võidud Teises maailmasõjas, ning hilisem areng sõjatehnikas, sõjaliste operatsioonide olemuses ja ühiskonnas laiemalt väärtustavad ennekõike sõjaväelaste sandarmiomadusi. Seda uut tüüpi sõjaväge kirjeldades kasutab Janowitz terminit “sõjaväestatud politseiüksused” (*constabulary forces*).

ARVAMUSTE PALJUSUS

Külma sõja lõpp tõi kaasa muutused nii sõjapidamise alal kui ka tsiiviil-militaarsuhete akadeemilises uurimises. Rahvusvahelised konfliktid on muutunud keerulisemaks ja agressiivsemaks. Võrreldes vana, konventsionaalse sõjapidamisega on uutest sõdades võitlusülesannete ulatus laiem, sest relvakandjal tuleb korraga tegelda nii rahuvalve, rahu jõustamise ja sissisõjaga kui ka osaleda tavapärasel lahingutegevuses. Uutes sõdades kehtivad uued reeglid, mille kehtestavad enesetaputerroristid, erafirmad, pantvangid ja lapsõdurid. Uued sõjad on poliitilis-ideoloogilised, tihti usulise alatooniga; palju manipuleeritakse ajakirjandusega ning sageli eiratakse teadlikult kõiki eetilisi norme (Kaldor 2006).

Endisaegne selgepiiriline vaenlase kuju hajus. Lääs ei vajanud enam massiarmeed, et valmistuda Nõukogude suurearvuliste relvajõudude rünnaku vastu. Lääneriikide kaitsepoliitika paigutus uude julgeolekukeskkonda, kus enam ei võidelda konkreetse vaenlasega, vaid hädusemate “kurjade jõududega”. Julgeolekupooliitika teostamisel on senisest keerulisem ja samas vajalikum hoolikalt avalikkusele põhjendada riigi sõjaväe osalemist kauge-tes operatsioonides Iraagis, Afganistanis või Aafrikas. Kõik need muutused mõjutavad ka riigi, ühiskonna ja sõjaväe suhteid ning on

viimase aastakümne jooksul andnud hulga erinevaid akadeemilisi seletusi ja lähenemisnurki uut laadi tsiiviil-militaarsuhetele.

Postmodernistlik sõjavägi

Sajandivahetusel kerkis esile postmodernistlik teooria, s.t militaarsotsioloogid hakkasid vaidlema postmodernse sõjaväe võimalikkuse üle. Postmodernset sõjaväge iseloomustab tsiiviil- ja militaarsfääri tihe struktuuriline ja kultuuriline läbipõimitus; kaitsejõudude väeliikide, auastmete ning lahingu- ja lahingutoetusvõime erinevuste vähenemine; sõdade asendumine sõjaliste operatsioonidega, mille eesmärk ei ole täpselt määratletud (nagu näiteks Afganistanis); sõjaväe kasutamine pigem rahvusvahelistel operatsioonidel kui isamaa kaitsel ning relvajõudude koosseisu muutumine rahvusvahelisemaks võrreldes külma sõja aegse olukorraga (Moskos, Segal, Williams 2000: 2). Kui varem kattusid sõjaväge iseloomustavad tunnused üldiste, institutsiooni seadustatud väärtuste ja normidega ning sõjaväelaste isiklikud huvid olid allutatud üldisele heaolule, siis postmoderne sõdur muretseb ennekõike isiklike probleemide pärast. Postmodernses sõjaväes muutub oluliseks naissugupoole ahistamise küsimus ning rahvus- ja seksuaalvähemuste võrdne kohtlemine (Dandeker, Segal 1996; Booth, Kestnbaum, Segal 2001). Postmodernset sõjapidamist mõjutab meedia, kommunikatsioonitehnoloogiate arenedes on muutunud operatsioonil viibivate sõjaväelaste sidepidamise moodused kodustega (Moskos, Segal, Williams 2000).

Normatiivne teooria

USA akadeemilistes ringkondades neokonservatiivina tuntud Eliot Cohen on teadlane, kes uurib sõjalise jõu kasutamise kriteeriume, sõjalist juhtimist ja tsiiviilkontrolli, kasutades selleks normatiivset teooriat. Tema raamat *Supreme Command: Soldiers, Statesmen, and Leadership in Wartime* (2002) annab hea ülevaate tsiiviilvõimude ja kõrgemate sõjaväelaste suhetest demokraatlikus riigis. Cohen on keerukate tsiiviil-militaarsuhete selgitamisel võtnud aluseks neli ajaloolist tegelast, kelle abil ta näitab poliitiliste juhtide määravat osa sõja ajal. Hinnates ja analüüsides Lincoln, Clemenceau, Churchilli ja Ben-Gurioni tegevust sõjaolukorras,

esitab Cohen oma teooria, mis olulisel määral täiendab ja arendab Huntingtoni klassikalist käsitlust.

Institutsiooniteooria

Peter Feaveri teoreetiline käsitlus ametnike ja sõjaväelaste suhetest *Armed Servants: Agency, Oversight and Civil-Military Relations* (2003) pakub veel üht raamistikku tsiviil-militaarsuhtete analüüsiks külma sõja järgses maailmas. Feaver seletab tsiviil-militaarsuhteid sotsioloogiliste terminite ja institutsiooniteooriaga. Tema järgi on tsiviilpoolle poliitikud korralduse andjad ning elukutselised sõjaväelased korralduse täitjad, kelle ametnikud on palganud oma kavandatud kaitse- ja julgeolekupoliitika ellu viima. Sõjaväelased ei pruugi soovida teha täpselt seda, mida neilt oodatakse. Neil on valida, kas nad nad järgivad etteantud suunda või teevad nii, nagu neile endale meeldib. Korralduse andnud poliitikutel on omakorda neli valikut: kas kontrollida korralduse täitmist või ei ning kas käsu täitmata jätmist karistada või mitte.

Mõjuteguriteks, mis valikuid ühele või teisele poole kallutavad, on sõjaväe tegevuse jälgimise ja kontrollimise eest lisanduvad kulutused, erinevused ametnike ja sõjaväelaste väärtushinnangutes ning tegeliku karistuse tõenäosuse suurus. Feaver analüüsib näitajaid, mis määravad, kas sõjaväe koostöö tsiviilpoollega sujub või ei. Ta väidab, et tänapäevases ja muutunud julgeolekukeskkonnas on tarvis mõista, kas tsiviilpoolle juhid leiavad, et sõjalise poole kontrollimine tasub end ära, kas sõjaliste juhtide eelistused ühtivad tsiviilametnike omadega ning kuivõrd tõenäoliseks sõjaväelased hindavad karistust etteantud juhiste täitmata jätmise eest.

Feaveri teooria julgeimaks sammuks on eeldus, et tsiviilpoolle jääb viimane sõna, ning väide, et tsiviilametnikel on seejuures õigus eksida. Sõjaväe ülesandeks on tuvastada sõjaline oht ja leida sellele kohased vastusammud, aga ainult tsiviilpoollel on õigus otsustada, milline on ühiskonnale vastuvõetav riski tase. Sõjaväelased võivad ohtu kirjeldada, aga ainult tsiviilametnikud otsustavad, kas riik on tõepoolest ohustatud, ja kui on, siis leida tee, kuidas ohule vastu seista. Sõjaline pool teeb ettepaneku, mis tasemel peaks riik relvastuma, aga ainult tsiviilpool otsustab, kui

kõrget hinda ühiskond on relvastumise eest valmis maksma (Feaver 1996: 151).

Feaveri teooria puuduseks on, et see ei anna vastust küsimusele, kuidas relvakandjate tegevuse kontrollimist võimalikult tulusalt teostada või kuidas panna sõjaväelasi uskuma, et karistamist tuleb tõsiselt võtta. Feaverit võib kritiseerida ka selle eest, et ta taandab tsiviil-militaarsuhted pelgalt kahe poole vaheliseks mänguks. Tegelikkus on alati palju keerulisem, sest ametnike ja sõjaväelaste ees seisvad valikud sõltuvad väga paljudest teguritest.

Ida-Euroopa võrdlev analüüs

Briti teadurid Andrew Cottey, Timothy Edmunds ja Andrew Forster on tsiviil-militaarsuhete akadeemilises töös keskendunud Kesk- ja Ida-Euroopa postkommunistlike riikide sõjaväe ning ühiskonna suhete sõlmpunktide uurimisele. Oma uuringutes rakendavad nad uut kontseptuaalset raamistikku siirdedemokraatiate tsiviil-militaarsuhtete analüüsiks (nt Cottey, Edmunds, Forster 2002a, 2002b, 2002c, 2005; Forster 2005). Nende hinnangul mõjutab Kesk- ja Ida-Euroopa riikide tsiviil-militaarsuhteid ühise nõukogude-mineviku ja rahvusliku arengujoone eripära vastastikune toime. Märksõnad, mis Kesk- ja Ida-Euroopa postkommunistlikku tsiviil-militaarkäitumist Cottey jt meelest suunavad, on ajalooline pärand, sisepoliitiline taustsüsteem, rahvusvaheline julgeolekukeskkond, õigusloome ja riigiametite haldussuutlikkus ning sõjaline kultuur (Cottey, Edmunds, Forster 2002a: 3–15).

Ühiskondlikud nähtused ja arengud, sealhulgas tsiviil-militaarsuhted, paigutuvad ikka ajaloolisesse taustsüsteemi. Eriti oluliseks muutub ajalugu rahvusliku eneseteadvuse ülesehitamisel. Nõukogude okupatsiooni alt vabanenud riikidele on olnud omane pöörduda pärast iseseisvuse saavutamist rahvusliku eneseteadvuse konstrueerimisel idealiseeritud mälestuse poole mõnest varasemast “kuldsest” iseseisvuserioodist. Loomulikult ei saa Ida-Euroopa ajaloolisest mõjutustest rääkides mööda minna ka nõukogude perioodist.

Riigi sisepoliitilise, majandusliku ja ühiskondliku konteksti all peetakse silmas üldist poliitilist kultuuri ja demokraatliku traditsiooni sügavust. Briti teadlaste hinnangul avaldab tsiviil-militaarsuhetele mõju eri ühiskonnagruppide vahel laiuv lõhe, ma-

janduslik surutis, äärmuslik rahvuslus või etniliste konfliktide olemasolu, elanikkonna ühtekuuluvustunne ja valitsuste populaarsus.

Rahvusvahelise julgeolekukeskkonna all mõeldakse ennekõike NATO-liikmelisust või NATO liikmeks pürgimist. Rahvusvahelisel mõjul on tsiiviil-militaarsuhetes oluline osa, sest julgeoleku- ja kaitsepoliitika on rahvusvahelise suhtlemisega tihedalt läbi põimunud ning moodustab riigi välispoliitika ühe osa. Nii NATO ise kui ka NATO rahupartnerlusprogrammi raamdokument (*NATO Partnership for Peace: Framework Document*) toonitavad riigikaitse demokraatliku juhtimise olulisust. 1995. aastal tehtud NATO laienemise uuring tõi välja peamise, mida kandidaatriikidel tsiiviil-militaarsuhete reformimisel silmas tuleks pidada (NATO 1995).

Institutsionaalsed tegurid tähendavad Cottey jt jaoks seadusandlikku raamistikku ning riigipea, valitsuse, parlamendi, kaitseministri ja kaitseväe juhataja osatähtsust. Õiguslik korraldus on riigikaitse demokraatliku juhtimise aluseks, määratledes riigi kaitsjate ülesanded, volitused, alluvussuhted ja võimupiirid. Põhiseadus ja teised seadused reglementeerivad julgeoleku ja kaitsepoliitika demokraatlikud põhimõtted, esitavad poliitikute ja sõjaväelaste käitumisele kindlad normid ning sätestavad karistused ebaseadusliku tegevuse eest. Tavaliselt aga peituvad tsiiviiljuhtimise puudujäägid mujal kui ebarahuldavas õiguslikus korralduses. Struktuurid, reeglid ja väljaõpe võivad muuta sõjaväe tegevusi. Palju keerulisem on aga muuta sõjaväelaste ja tsiiviilametnike mõttemaailma ning suhtumist.

Riigi sõjalisele kultuurile ja sõjaväelaste vilumusele panevad aluse sõjaline haridus ja väljaõpe, sõjalise mõtte ja sõjateaduse areng. Ohvitseride erialane ettevalmistus ja nende juhtimisoskus, nende hariduse kvaliteet ja selle pidev arendamine on siin keske tähtsusega. Ohvitserkonna ühtsus saavutatakse eelkõige ühtse ettevalmistuse, ühiste arusaamade ja väärtuste abil. Väga oluline on ettevalmistuse süsteemsus ja järjepidevus. Sõjalise õppetöö korraldamisel ja sõjaväelise hariduse omandamisel on kaks suunda: ühes omandab inimene esmalt ülikoolis tsiiviilhariduse ja hiljem erialased sõjalised oskused kursuste käigus; teises õpitakse alul selgeks erialased oskused ja hiljem omandatakse üldharidus. Ideaalis peaks sõjalise hariduse korraldus olema ühtlane.

Eesti kontekst

Nõukogude taust ja NATO- ning ELi-liikmesus pakuvad head võimalust testida, kas ja kuidas toimivad Lääne teoreetilised mudelid Eesti tsiiviil-militaarsuhete uurimise praktikas. Kõige sobivama teoreetilise raamistiku loob Eesti kui postkommunistliku riigi tsiiviiljuhtimise analüüsiks Briti teadlaste võrdlev analüüs Ida-Euroopast. Vaadeldes Eesti ajaloolist pärandit, sisepoliitilist ja rahvusvahelist taustsüsteemi, õigusloomet ja riigiametite haldussuutlikkust ning sõjalist kultuuri, võib näha, millise erikuju on võtnud meie tsiiviil-militaarmõtlemist kujundanud tegurid.

Ajalooliste teguritena saab Eesti puhul välja tuua “iseseisvuse mahamüümise 1939. aastal ilma püssipauguta” ja nõukogude aja “okastraadiga plankaia tsiiviil- ja militaarelu vahel”. Need kaks haakuvad rahva kollektiivses mälus vahest kõige enam tsiiviil-militaarsuhetega. NATO on kindlasti olnud Eesti riigikaitse arengu suurimaks välismõjutajaks. Püüd saada NATO liikmeks motiveeris Eestit koos teiste kandidaatriikidega muutma tsiiviil-militaarvaldkonna reegleid. Puudujääke põhiseaduses ja teistes tsiiviiljuhtimist sätestavates seadustes on viimastel aastatel püütud siluda põhiseaduse muudatuse ja täiendavate seaduste vastuvõtmise abil (nt kaitseväe korralduse seadus).

Täiendavat uurimist nõuaks see, kuidas on arenenud kaitseväe ja ühiskonna suhted ning kuidas näiteks on neile suhetele mõjunud Tallinna vabastajate monumendi teisaldamine või majandussurutis. Võiks analüüsida ka seda, kuidas mõjutavad Eesti tsiiviil-militaarset käitumismustrit NATO-liikmelisus, erakondade eriarvamused riigikaitsest või Eesti Kaitseväe ohvitserkonna sõjalise ettevalmistuse ebahütlus.

KOKKUVÕTE

Tsiiviil-militaarsuhete akadeemiline uurimine on endiselt sotsiaalteaduste väike allharu, kuid viimase paarikümne aasta jooksul on see valdkond oluliselt kasvanud ja tähtsust kogunud. Huvi riigikaitse demokraatliku juhtimise praktilise külje vastu on suurenenud just Kesk- ja Ida-Euroopa suunal, kus teooria ja praktika koos arenevad. Seejuures tuleb arvestada, et Lääne liberaalsed demokraatiad ei rakenda ühtset mudelit demokraatliku riigi

gikaitse juhtimises. Igas riigis mõjutavad tsiiviil-militaarsuhteid selle maa ajalugu, traditsioonid, vaimulaad, õigusraamistik, si-sepoliitika, rahvusvaheline ja regionaalne julgeolekukeskkond, sõjaväe roll ühiskonnas ja sõjaväelase elukutse kuvand avalik-kuse silmis, kõrgemate sõjaväelaste ja tippametnikkonna iseloo-muomadused ning omavahelised mitteametlikud suhted. Ja veel tuhat pisiasja. Samas on see kõik pidevas muutuses ja millegi fikseerimine on nagu maastikumaali joonistamine liikuvalt karus-sellilt. Sellepärast on edasisel akadeemilisel uurimisel endiselt kasulik rakendada valdkondadevahelist ja rahvusvahelist lähenemist, laenates mõtteid ja raamistikke sotsioloogiast, politoloogiast, ant-ropoloogiast ja semiootikast.

Kirjandus

- Almann, Lauri 2003. *Eesti riigikaitse juhtimine*. Tallinn: Eesti Kaitseministeerium
- Booth, Bradford, Meyer Kestnbaum, David R. Segal 2001. Are post-Cold War militaries postmodern? — *Armed Forces and Society*, Vol. 27, No. 1, pp. 319–342
- Burk, James 2002. Theories of democratic civil-military relations. — *Armed Forces and Society*, Vol. 29, No. 1, pp. 7–29
- Cohen, Eliot A. 2002. *Supreme Command: Soldiers, Statesmen, and Leadership in Wartime*. New York, CA: Free Press
- Cotter, Andrew, Timothy Edmunds, Andrew Forster (eds.). 2002a. *Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe: Guarding the Guards*. Basingstoke: Palgrave
- Cotter, Andrew, Timothy Edmunds, Andrew Forster (eds.). 2002b. *The Challenge of Military Reform in Postcommunist Europe: Building Professional Armed Forces*. Palgrave, Houndmills: Basingstoke
- Cotter, Andrew, Timothy Edmunds, Andrew Forster (eds.). 2002c. The second generation problematic: Rethinking democracy and civil-military relations. — *Armed Forces & Society*, Vol. 29, No. 1, pp. 31–56
- Cotter, Andrew, Timothy Edmunds, Andrew Forster (eds.). 2005. Civil-military relations in post-Communist Europe. — *European Security*, Vol. 14, No. 1, pp. 1–16
- Dandeker, Christopher, David Segal 1996. Gender integration in the armed forces. — *Armed Forces and Society*, Vol. 23, No. 1, pp. 29–47

- DCAF Backgrounder 05/2008. *Democratic Control of the Armed Forces*
- Feaver, Peter 1996. The civil-military problematique: Huntington, Janowitz and the question of civilian control. — *Armed Forces and Society*, Vol. 23, No. 2, pp. 149–178
- Feaver, Peter 2003. *Armed Servants: Agency, Oversight and Civil-Military Relations*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Forster, Andrew 2005. *Armed Forces and Society in Europe*. Basingstoke: Palgrave
- Huntington, Samuel 1957. *The Soldier and the State*. New York: Vintage Books
- Janowitz, Morris 1960/1971. *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*. New York, NY: Free Press
- Kaldor, Mary 2006. *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*. 2nd edition. Cambridge: Polity Press
- Meri, Lennart 2000. Vabariigi President Riigikogu avaistungil 11. septembril 2000. Vt vp1992-2001.vpk.ee/est/k6ned/K6ne.asp?ID=3629
- Moskos, Charles C., John Allen Williams, David R. Segal (eds.). 2000. *The Postmodern Military: Armed Forces After the Cold War*. Oxford: Oxford University Press
- NATO 1995. *Study in NATO Enlargement*. Brussels, September. Vt www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm
- Schiff, Rebecca L. 1995. Civil-military relations reconsidered: A theory of concordance. — *Armed Forces and Society*, Vol. 22, No. 1, pp. 7–25
- Õiguskantsleri 2006. aasta tegevuse ülevaade. 2006. Vt www.oiguskantsler.ee/public/resources/editor/File/levaade.2006.e.k.L.PLIK.pdf

MERLE MAIGRE (sünd. 1977) on õppinud Tartu ülikoolis ajalugu (1995–2001) ja Middlebury kolledžis (USA) rahvusvahelisi suhteid (1997–2000); saanud magistrakraadi strateegiliste õpingute alal Londoni King's College'is 2005. Töötanud kaitseministeeriumis NATO büroo juhatajana 2000–2004; Kiievis NATO Ukraina esinduse asejuhina 2005–2007; praegu Rahvusvahelise Kaitseuuringute Keskuse teadur.